

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 27. května 2021 ve věci č. 5671/16 – *J. L. proti Itálii*

Senát první sekce Soudu dospěl šesti hlasy proti jednomu k závěru, že došlo k porušení pozitivních závazků státu na poli článku 8 Úmluvy chránit soukromý život stěžovatelky, jelikož vnitrostátní soud v odůvodnění rozsudku zprošťujícího šest mužů obvinění z jejího znásilnění poukazoval na irelevantní skutečnosti ohledně stěžovatelčina osobního a intimního života a použil genderové stereotypy.

I. Skutkové okolnosti

Stěžovatelka, v době události studentka dějin umění a divadla, navštívila dne 26. června 2008 nemocnici, kde oznámila, že se předchozího dne stala obětí skupinového znásilnění. Během následného vyšetřování uvedla, že ji pozval na večírek ve Florencii jistý L. L., režisér a scénárista krátkého filmu, v němž ztvárnila roli prostitutky. Stěžovatelka s ním měla na počátku června jedenkrát sexuální kontakt. Večírku se účastnili rovněž přátelé L. L., s jedním z nich měla stěžovatelka v minulosti rovněž krátkodobý milostný poměr. Stěžovatelka během večera konzumovala alkohol, který jí nabízel L. L. a jeho přátelé. Vzhledem k nízké snášenlivosti alkoholu, o níž měl L. L. vědět, nad sebou ztrácela kontrolu. Posléze ji údajně L. L. a jeho přátelé donutili nastoupit do vozu jednoho z nich, ve kterém ji sedm přítomných mužů mělo znásilnit. Stěžovatelka následně podezřelé muže, kteří byli vzati do vazby, identifikovala. Jejich mobilní telefony a auto, v němž mělo dojít ke znásilnění, byly zabaveny pro účely vyšetřování. Stěžovatelka, obvinění a svědci byli vyslechnuti.

V lednu 2013 vynesl prvostupňový soud rozsudek, jímž shledal šest ze sedmi obviněných vinnými z uvedení osoby do stavu tělesné nebo duševní podřízenosti za účelem pohlavního styku. Sedmý obviněný byl zproštěn, jelikož vyšetřování ukázalo, že se na znásilnění nepodílel. Soud shledal, že verze stran se shodovaly na tom, že došlo k pohlavnímu styku, rozcházel se však v tom, zda byl styk dobrovolný. Na základě odvolání podaného odsouzenými vynesl odvolací soud nad všemi odsouzenými zprošťující rozsudek. Konstatoval, že vícero nesrovnalostí ve verzi událostí líčených stěžovatelkou jej vedlo k závěru, že ji nelze považovat za důvěryhodnou. V červenci 2015 dala stěžovatelka státnímu zastupitelství podnět k podání dovolání, avšak nebylo jí vyhověno.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 8 ÚMLUVY

Stěžovatelka namítala, že došlo k porušení jejího práva na soukromý život chráněného článkem 8 Úmluvy, jelikož vnitrostátní orgány při vyšetřování skupinového znásilnění, jehož se měla stát obětí, dostatečně nechránily její osobní integritu.

Soud připomněl, že z článků 8 a 3 Úmluvy plyne státům pozitivní závazek přijmout trestněprávní ustanovení postihující nekonsenzuální sexuální styk – a to včetně případů, kdy oběť nekladla fyzický odpor –, jakož i uvést příslušná ustanovení do praxe (*M. C. proti Bulharsku*, č. 39272/98, rozsudek ze dne 4. prosince 2003, § 153 a 166). Do práv chráněných článkem 8 Úmluvy spadají v obecné rovině i práva obětí trestného činu, které jsou stranou trestního řízení. Těmto právům odpovídají pozitivní závazky státu včetně povinnosti vést trestní řízení způsoben, který nebude ohrožovat život, svobodu nebo bezpečnost svědků, a to zejména obětí, které se rozhodnou svědčit. Zájmy obhajoby je tak třeba vyvažovat oproti zájmům obětí, která má svědčit (*Doorson proti Nizozemsku*, č. 20524/92, rozsudek ze dne 26. března 1996, § 70).

Trestní stíhání zločinů sexuální povahy pro oběť často představuje značné útrapy, a to zejména pokud je proti své vůli konfrontována s pachatelem, resp. pokud se jedná o nezletilého (*S. N. proti Švédsku*, č. 34209/96, rozsudek ze dne 2. července 2002, § 47). Proto je třeba v těchto případech přijmout

zvláštní opatření na ochranu oběti před její sekundární viktimizací v průběhu trestního řízení (*Y. proti Slovinsku*, č. 41107/10, rozsudek ze dne 28. května 2015, § 97 a 101). Tato práva oběti vyplývají z řady dalších mezinárodních nástrojů, zejména Istanbulské úmluvy, která oběti přiznává ochranu před zastrašováním a sekundární viktimizací, právo předestřít svůj pohled a také právo vypovídat bez přítomnosti pachatele, pokud to vnitrostátní právo umožňuje.

Soud podotkl, že italské trestní právo kriminalizuje znásilnění, ať už k němu dojde násilím, pohrůzkou nebo zneužitím postavení pachatele či stavu oběti. Sexuální násilí spáchané skupinou je postihováno přísněji. Soud tak platnou právní úpravu označil za dostatečnou a konstatoval, že je jeho úkolem posoudit, zda byla práva domnělé oběti v projednávané věci účinně chráněna. Přitom si Soud povšiml, že vnitrostátní orgány zahájily trestní řízení čtyři dny po události. Stěžovatelka byla bezodkladně vyslechnuta a všichni obvinění byli vzati do vazby. Vyšetřování trvalo devět měsíců, během nichž byla provedena identifikace obviněných a řada znaleckých posudků týkajících se zejména biologických stop. Byla vyslechnuta řada svědků, znalců, stěžovatelka i obvinění. Řízení trvalo celkem sedm let na dvou stupních soudní soustavy.

Soud připomněl, že při posuzování účinnosti vyšetřování je třeba pohlížet na řízení jako celek a učinil závěr, že vnitrostátní orgány nebyly pasivní a nelze říct, že by jejich činnost vykazovala při posuzování všech okolností věci nedostatečnou pečlivost či rychlost (*M. N. proti Bulharsku*, č. 3832/06, rozsudek ze dne 27. listopadu 2011, § 49). Soud dále podotkl, že stěžovatelka pouze napadala podmínky, za kterých byla v průběhu trestního řízení vyslýchána, a dále zpochybnila argumenty, na nichž soudy založily svá rozhodnutí.

a) Výsledky stěžovatelky

Soudní orgány čelily dvěma protichůdným verzím událostí. Přímé důkazy, které měly k dispozici, spočívaly v zásadě na výpovědích stěžovatelky jako svědkyně obžaloby, které ve světle zprávy z gynekologického vyšetření a četných znaleckých posudků vypracovaných při vyšetřování vykazovaly jisté rozpory.

Za těchto okolností zájmy spravedlivého procesu vyžadovaly, aby obhajoba měla možnost stěžovatelce, která nebyla nezletilá a nenacházela se v situaci zvláštní zranitelnosti, jež by vyžadovala dodatečná ochranná opatření, klást otázky. Dvě odporující si verze události vyžadovaly posouzení důvěryhodnosti učiněných vyjádření a ověření všech dalších okolností (*M. C. proti Bulharsku*, cit. výše, § 177).

Je nicméně nutné nastolit spravedlivou rovnováhu mezi právem domnělé oběti podle článku 8 Úmluvy a právem obžalovaných vyslýchát svědky zaručeným čl. 6 odst. 3. Způsob, kterým je údajná oběť sexuálního násilí vyslýchána, musí nastolit rovnováhu mezi jejím právem na osobní integritu a důstojnost a výše uvedenými právy obžalovaných na obhajobu. Křížový výslech nesmí být používán k jejímu zastrašování nebo ponižování (*Y. proti Slovinsku*, cit. výše, § 108).

Soud v této souvislosti upozornil, že v žádném okamžiku trestního řízení nedošlo k přímé konfrontaci mezi stěžovatelkou a údajnými pachateli. Stěžovatelka byla během přípravného řízení vyslechnuta celkem třikrát. Přepisy těchto výsledků neodhalily neuctivý nebo zastrašující postoj vyšetřujících orgánů ani úkony, které by měly stěžovatelku odradit nebo nasměrovat následné vyšetřování konkrétním směrem.

V řízení před soudem byla stěžovatelka vyslechnuta na dvou jednáních. Vzhledem k tomu, že nebyla nezletilá a nepožádala o konání neveřejného zasedání, byla jednání veřejná. Předseda soudu prvního stupně se však rozhodl zakázat přítomným novinářům natáčení, a to zejména za účelem ochrany soukromí stěžovatelky. Kromě toho při křížovém výslechu několikrát zasáhl a přerušil obhájce, když jí kladli nadbytečné, osobní nebo s věcí nesouvisející otázky. Nařídil také krátké přestávky, aby se mohla uklidnit.

Soud podotkl, že pro stěžovatelku muselo řízení určitě představovat obzvláště tíživé období, zejména proto, že byla povinna po dobu delší než dva roky několikrát opakovat svou svědeckou výpověď, při

kteřé musela postupně zodpovídat otázky položené vyšetřovateli, státními zástupci a osmi obhájci. Kromě toho ji posledně jmenovaní neváhali ve snaze podkopat její důvěryhodnost pokládat osobní otázky týkající se jejího rodinného života, sexuální orientace a intimních preferencí. Tyto otázky přitom nesouvisely s událostí, a byly tak v rozporu nejen se zásadami mezinárodního práva s ohledem na ochranu práv obětí sexuálního násilí, ale také s italským trestním právem.

Vzhledem k přístupu předsedy soudu prvního stupně, který přijal opatření k ochraně soukromí stěžovatelky s cílem zabránit obhájcům, aby ji při křížovém výslechu očerňovali nebo ji zbytečně rozrušovali, však podle Soudu nelze tvrdit, že by vnitrostátní orgány byly odpovědné za zvlášť bolestivou zkušenost stěžovatelky ani že by během soudního řízení nezajistily řádnou ochranu její osobní integrity (*a contrario, Y. proti Slovinsku*, cit. výše, § 109).

b) Obsah soudních rozhodnutí

Pokud jde o odůvodnění soudních rozhodnutí, úkolem Soudu není nahrazovat vnitrostátní orgány ani rozhodovat o trestní odpovědnosti údajných pachatelů. Jeho úkolem je určit, zda odůvodnění vnitrostátních soudů a použité argumenty vedly k zásahu do práva stěžovatelky na respektování jejího soukromého života a osobní integrity a zda došlo k porušení pozitivních závazků obsažených v článku 8.

V tomto směru Soud shledal, že několik pasáží v rozsudku odvolacího soudu zasáhlo do práv stěžovatelky podle článku 8. Soud zejména považoval za neopodstatněné nářžky odvolacího soudu na červené spodní prádlo ‚vystavované‘ stěžovatelkou v průběhu večera, stejně jako komentáře týkající se její bisexuality, vztahů a příležitostných sexuálních kontaktů před událostí. Soud rovněž označil za nevhodné úvahy týkající se ‚ambivalentního postoje stěžovatelky k sexu‘. Dále měl rovněž za to, že konstatování odvolacího soudu, že rozhodnutí stěžovatelky podat trestní oznámení vycházelo z jejího přání ‚odsoudit‘ a odmítnout ‚okamžik vlastní křehkosti a slabosti, kdy se poddala zkušenosti skupinového sexu‘, bylo politováníhodné a irelevantní, stejně jako poukaz na její ‚nelineární život‘.

Uvedené argumenty a úvahy odvolacího soudu nebyly dle Soudu relevantní pro posouzení důvěryhodnosti stěžovatelky, kterou bylo možné zkoumat ve světle četných objektivních závěrů vyšetřování, ani nebyly podstatné pro rozhodnutí ve věci.

Soud připustil, že zvláště zásadní byla otázka důvěryhodnosti stěžovatelky. Bylo tudíž oprávněné poukázat na její předchozí vztahy se dvěma z obžalovaných nebo na jisté prvky jejího chování během daného večera. Rodinná situace stěžovatelky, její vztahy, sexuální orientace nebo výběr oblečení a předmět jejich uměleckých a kulturních aktivit však nebyly pro posouzení její důvěryhodnosti a trestní odpovědnosti obžalovaných relevantní. Nelze tedy mít za to, že tento zásah do soukromého života a obrazu stěžovatelky byl odůvodněn potřebou zajistit, aby obvinění mohli požívat svých práv na obhajobu.

Pozitivní závazek chránit domnělé oběti genderově podmíněného násilí rovněž ukládá povinnost chránit jejich pověst, důstojnost a soukromý život, mimo jiné prostřednictvím nezveřejňování osobních údajů a informací, které nesouvisejí s předmětnou událostí. Právo soudců svobodně se vyjadřovat v rozhodnutích, které je projevem soudcovských pravomocí a zásady soudcovské nezávislosti, je tedy omezeno povinností chránit pověst a soukromý život stran řízení před neoprávněnými zásahy.

Kromě toho Výbor OSN pro odstranění všech forem diskriminace žen a GREVIO (Skupina expertů Rady Evropy k akcím proti násilí na ženách a domácímu násilí) zaznamenaly, že v italské společnosti přetrvávají stereotypy týkající se úlohy žen a odpor vůči rovnosti pohlaví. Oba tyto orgány rovněž upozornily na nízké počty trestních stíhání a odsouzení v Itálii, což je současně příčinou nedůvěry obětí v systém trestního soudnictví a důvodem nízké míry oznamování takových trestných činů. Dle Soudu přitom formulace a argumenty použité odvolacím soudem v projednávané věci posilují v italské společnosti předsudky týkající se role žen, a mohou tak být překážkou pro zajištění účinné ochrany práv obětí genderově podmíněného násilí, a to navzdory uspokojivému právnímu rámci. Trestní řízení a sankce hrají zásadní roli v institucionální reakci na genderově podmíněné násilí a v boji proti

genderové nerovnosti. Je proto zásadní, aby se soudní orgány vyhnuly opakování sexistických stereotypů v soudních rozhodnutích, nebagatelizovaly genderově podmíněné násilí a nevystavovaly ženy sekundární viktimizaci používáním obviňujících a moralizujících vyjádření, která by mohla podkopat důvěru obětí v soudní systém.

Ačkoli Soud uznal, že se vnitrostátní orgány snažily zajistit, aby přípravné a soudní řízení bylo vedeno způsobem slučitelným s pozitivními závazky podle článku 8, konstatoval, že práva a zájmy stěžovatelky podle článku 8 nebyly s ohledem na obsah rozsudku vyneseného odvolacím soudem dostatečně chráněny. Rozhodl proto, že vnitrostátní orgány nechránily stěžovatelku před sekundární viktimizací v průběhu celého řízení, v němž znění rozsudku hrálo velmi důležitou roli, zejména s ohledem na jeho veřejný charakter. Soud tak shledal, že v projednávané věci stát porušil své pozitivní závazky na poli článku 8 Úmluvy.

III. Oddělené stanovisko

Soudce Wojtyczek ve svém nesouhlasném stanovisku namítal, že většina dospěla nesprávně k závěru o porušení článku 8 Úmluvy. Předdeslal, že stížnost na odůvodnění rozsudku vnitrostátního soudu měla být posuzována na poli negativních, a nikoli pozitivních závazků státu. Kritizoval, že většina ve svém závěru, že rozsudek potvrzoval stereotypy o postavení žen v italské společnosti, neuvedla žádný konkrétní příklad. Konečně pak vyjádřil nesouhlas s názorem většiny, že trestní stíhání a sankce hrají důležitou roli v institucionálním boji s genderově podmíněným násilím a boji za genderovou rovnost. Argumentoval přitom, že trestní právo je prostředkem *ultima ratio*, a tak by jeho úloha v boji proti nerovnosti neměla být přeceňována.